

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:10.05.2021 ✓Accepted/Kabul:29.07.2021

DOI:10.30794/pausbed.935626

Araştırma Makalesi/ Research Article

Ezikoğlu, Ç. (2021) "Türkiye Siyasetinde Bir Siyasal Beka Aracı Olarak 28 Şubat", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 46, Denizli, ss. 85-100.

TÜRKİYE SİYASETİNDE BİR SİYASAL BEKA ARACI OLARAK 28 ŞUBAT

Çağlar EZİKOĞLU*

Öz

Bu çalışma temel olarak 28 Şubat askeri müdahalesinin nasıl bir siyasal beka aracına dönüştüğünü Milli Görüş hareketinin bölünmesi ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) kuruluşu üzerinden açıklamayı hedeflemektedir. Literatürde Milli Görüş dönemine ve 28 Şubat'ın Türk siyasetine olan etkisine dair çok sayıda çalışma mevcut iken, özellikle 28 Şubat'ın Milli Görüş'ün iç dinamiklerinde yarattığı etkinin siyasal beka kavramı üzerinden açıklandığı herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır. 28 Şubat askeri müdahalesinden sonra Milli Görüş içerisinde ayyuka çıkan Yenilikçiler ve Gelenekçiler çatışması esnasında Yenilikçilerin Gelenekçilere yönelik tepkisi ve eleştirisini içermekle birlikte, bu eleştirilerin başında 28 Şubat sürecindeki Erbakan ve ekibinin izlediği politikalar yatıyordu. Bu doğrultuda Yenilikçiler tarafından kurulacak olan AKP, bu süreçten kendince dersler çıkararak siyasal bekasını sağlamlaştırmak adına 28 Şubat'ı önemli bir araç haline getirdiği bu çalışmada ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Refah Partisi, Milli Görüş Hareketi, Siyasal Beka, AKP, 28 Şubat.*

FEBRUARY 28 AS A POLITICAL SURVIVAL CASE IN TURKISH POLITICS

Abstract

This study basically aims to explain how the military intervention of February 28 turned into a tool of political survival through the division of the National View movement and the establishment of the Justice and Development Party (AKP). While there are many studies in the literature regarding the National View period and the impact of February 28 on Turkish politics, no study especially on the impact of February 28 on the internal conflicts of the National View. The clash between Reformists (Yenilikçiler) and Traditionalists (Gelenekçiler) that emerged within the National View after the military intervention on February 28 included the reaction and criticism of the Yenilikçiler towards the Gelenekçiler. The policies followed by Erbakan and his colleagues during the February 28 period were the main criticisms. In this direction, the AKP, which will be established by Yenilikçiler, has made February 28 an important tool in order to strengthen its political survival by drawing lessons from this process.

Key Words: *Welfare Party, National View, Political Survival, AKP, February 28.*

*Dr. Öğr. Gör., Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ÇANKIRI.
e-posta: caglarezikoglu@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-5948-4693>)

1. GİRİŞ

Bu çalışma temel olarak 28 Şubat askeri müdahalesinin nasıl bir siyasal beka aracına dönüştüğünü Milli Görüş hareketinin bölünmesi ve Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) kuruluşu üzerinden açıklamayı hedeflemektedir. Literatürde Milli Görüş dönemine ve 28 Şubat'ın Türk siyasetine olan etkisine dair çok sayıda çalışma mevcut iken, özellikle 28 Şubat'ın Milli Görüş Hareketi'nin *iç dinamiklerinde yarattığı etkiye dair aynı yeterlilikte çalışmaya rastlanılmamaktadır*. 28 Şubat askeri müdahalesinden sonra Milli Görüş içerisinde ayyuka çıkan Yenilikçiler ve Gelenekçiler çatışması esasında Yenilikçi kanadın Erdoğan ve etrafındaki Gelenekçilere yönelik tepkisi ve eleştirisini içermekle birlikte bu eleştirilerin başında 28 Şubat sürecindeki Erdoğan ve ekibinin duruşu yatıyordu. Bu doğrultuda Yenilikçiler tarafından kurulacak olan AKP, bu süreçten kendince dersler çıkararak siyasal bekasını sağlamlaştırmak adına 28 Şubat'ı önemli bir araç haline getirdi.

Bu araştırmanın temel metodu olarak niteliksel araştırma metodları doğrultusunda yayınlanan çeşitli araştırmalardan elde edilen elit *mülakatlar ve aynı zamanda Milli Görüş'ün siyasi partilerinin yayınlamış oldukları seçim beyannameleri, parti programları veya liderlerin konuşmalarından yararlanıldı*. Giderek artan sayıda siyasal analist, elit görüşmeyi bilgi ve bilgi toplamak için modern siyaset biliminde önemli bir araştırma yöntemi olarak kullanmakta ve tanımaktadır. Elit röportajlar siyaset bilimcilerine siyasetin karmaşıklıklarını analiz etmek için veri üretmek adına zengin ve uygun maliyetli bir yöntem sunmaktadır (Beamer, 2002: 86).

Son yıllarda, birçok araştırmacı (örneğin Duke, 2002; Harvey, 2011; Hertz ve Imber, 1995; Mikecz, 2012; Morris, 2009; Neal & Mclaughlin, 2009; Smith, 2006) nitel araştırmada elit röportajlar üzerine odaklanmıştır. "Elit" terimi her zaman bu literatürde tanımlanmamış, ancak genellikle iktidara veya belirli bir mesleki uzmanlığa daha yakın olduğu iddia edilen bireyleri veya grupları tanımlamak için kullanılmıştır (Morris, 2009). Literatürde, seçkin katılımcıların araştırma üzerinde çok fazla kontrol sahibi olmaya ve yayılma süreçlerini manipüle etmeye çalışabilecekleri önerisi dahil olmak üzere elit röportajlara dair çeşitli zorluklar belgelenmektedir (Smith, 2006). Daha spesifik olarak politika araştırması bağlamında, söz konusu 'elit' katılımcılar politika ağları içinde etkileşime girdiğinde ve faaliyet gösterdiğinde ek konuların dikkate alınması gerektiği öne sürülmektedir (Duke, 2002).

Beamer (2002), elit röportajların doğrudan siyasal sürece dahil olan insanları hedef aldığını savunmaktadır. Bireyler, politikanın nedensel mekanizmaları veya süreçleri hakkında özel fikirlere sahip olabilirler ve seçkin görüşmeler, belirli siyasal meselelerin derinlemesine araştırılmasını sunmaktadır. Ortaya çıkan bilgi yalnızca politik süreçlerin daha zengin bir tanımı için değil, aynı zamanda çıkarımsal amaçlar için daha verimli ve geçerli veriler de açıklamaktadır. Elit röportajlar, ana araştırma sorusuna cevap bulmak için araştırmanın önemli bir parçası olmalıdır (Beamer, 2002: 87).

Daha önce de belirtildiği gibi, George ve Bennett (2005: 223) gibi bazı bilim adamları, elit görüşme yöntemlerinin vaka çalışması araştırması için uygun olduğunu iddia etmektedir. Bu bilim adamlarından bir diğeri olan Oisin Tansey, elit röportajların gerekli verileri toplamanın bir aracı olarak önemini açıklamakta ve bu yöntemin belirli avantajlarını araştırmaktadır. Tansey, elit görüşmelerin dört önemli kullanımını ve nedensel süreçlerini bu veri toplama tekniğini kullanırken sunmaktadır (Tansey, 2007: 5).

Tansey'in çalışmasında (2007: 7-8) elit röportajların dört önemli amacı vardır. İlk olarak, elit görüşme yöntemleri, olaylara veya konulara genel bakışla ilgili belgelerden veya ikincil kaynaklardan gelen erken bulguları desteklemek için kullanılabilir. İkincisi, elit röportajlar bir grup insanın ne düşündüğünü belirlemeyi amaçlamaktadır. Tansey (2007: 7-8), araştırmacıların bu araştırma projesinin merkezi ve önemli konularıyla ilgili kilit politika yapımcıların düşünceleri hakkında zengin detaylar toplayabileceğine işaret etmektedir.

Üçüncüsü, elit röportajlar daha büyük nüfusun özellikleri veya kararları hakkında çıkarımlar yapmaktadır. Tansey'e göre, kilit siyasal gruplarla yapılan görüşmeler, daha büyük nüfusun düşüncelerini veya kararlarını genelleştirmek için kullanılabilir. Tansey'in belirttiği gibi: "örneklem grubu aracılığıyla bulunan özelliklerin, özelliklerin ve eylemlerin, örneklemin çizildiği popülasyonda da var olduğu ve daha geniş siyasal seçkinlerle ilgili genel sonuçlar çıkarıldığı sonucuna varılmıştır" (Tansey, 2007: 7).

Son olarak, elit röportajlar bir etkinliği veya bir dizi etkinliği yeniden kavramaya yardımcı olmaktadır. Elit görüşme yöntemleri, siyasi sonuçların analizinden veya diğer kaynaklardan net olmayan siyasi sürecin gizli unsurlarını göstermektedir.

Vaka analizlerinin belirli politika geliştirme süreçlerine özel odaklandıkları düşünüldüğünde, küçük örnekleme çerçevelerini içermektedir. Bireyler, bu süreçlerdeki kilit rolleri veya katılımları nedeniyle katılmaya davet edilmektedir (Lancaster, 2017: 98). Araştırmacılar, karar alma sürecinden önce gelen siyasi tartışmalar ve ilk elden tanıklık ile resmi açıklamalar hakkında önemli kanıtlar elde edebilmektedir. Bu tür mülakatlar ve konuşmalar, araştırmacının kritik olaylar ve süreçlerle ilgili doğrudan katılımcılardan ve tanıklardan ilk elden tanıklık almasına izin verebilmekte ve araştırmacıya resmi anlatıların ve anlatıların ötesine geçme ve son derece önemli konular hakkında teorik olarak yönlendirilmiş sorular sorma imkanı sağlayabilmektedir. Mülakatlar ve konuşmalarda, özellikle ilgili bir belge veya raporu bir araya getirmekten sorumlu yazarlara erişilirse, bu durum belgelerin veya raporların etkili bir biçimde yorumlanmasına yardım sağlamakta, ilgili kararlarda yer alan kişilikleri yorumlamaya ve olayların sonucunu açıklamaya yardımcı olabilmektedir (Richards, 1996: 199-200). Önemli soru şudur: Süreçte “görüşülen kişinin rolü nedir? Bu soru, bu çalışmanın değişkenleri arasındaki nedensel mekanizmanın daha doğrudan bir ölçüsünü açıklamaktadır (Tansey, 2007: 765-772). Bu çalışmada özellikle hem Milli Görüş hem de AKP'nin önemli isimleriyle yapılan elit mülakatlar analiz edilerek 28 Şubat sürecinin nasıl bir siyasal beka aracına dönüştüğü gösterilmektedir. Milli Görüş Hareketi ve AKP için 28 Şubat sürecinin nasıl bir siyasal beka aracına dönüştüğü analiz edilmeden önce ise, özellikle Türkiye'deki literatürde şu ana kadar hiç incelenmemiş olan 'siyasal beka' (political survival) kavramının nasıl bir çerçeve sunduğu açıklanmalıdır. Zira Milli Görüş Hareketi'ne dair Türkçe literatürde çok sayıda çalışma olmasına rağmen, 28 Şubat süreci ve devamının siyasal beka kavramı üzerinden açıklanmasına dair Türkçe literatürde herhangi bir yayın olmaması bu çalışmanın özgün yönünü göstermektedir.

2.SİYASAL BEKA

Siyasi hayatta kalma yani siyasal beka kavramı, siyaset çalışmasında ana konulardan biridir. İtalyan bir siyasi düşünür olan Niccolo Machiavelli (1469-1557), 1531'de yayınlanan Prens adlı kitabında siyasette güç ve hayatta kalmanın önemini özetlemektedir. Machiavelli'ye göre, bir hükümdarın devletin hayatta kalmasını sağlamak için sıradan bireylerinkinden farklı ahlaki standartları benimsemesi gerekmektedir. Machiavelli erdemli olmanın ya da ahlaki değerleri kamu ahlakına uygun olarak sürdürmenin bir liderin hayatta kalmasını sağlamadığını savunmaktadır. Buna göre, iktidara tutunmak isteyen bir lider, iyi olmamayı ve bu yeteneğin ne zaman kullanılması gerektiğini bilmeyi öğrenmelidir (Matravers, Pike ve Warburton 2000: 12-13). Bir liderin bu ahlaki değerleri, Machiavelli tarafından konuşlandırıldığı gibi, zaman ve servetin sağladığı fırsatları anlama ve hareket etmeyi, gerektiğinde farklı erdemleri veya nitelikleri bir araya getirmeyi ve zekayı ve karizmayı birleştirmeyi gerektirmektedir (Lukes 2001: 568-573).

Siyasal beka kavramıyla ilgili argümanlar sadece Machiavelli'den gelmemiştir. Siyaset bilimi disiplini içerisinde, pek çok siyasi düşünür ve filozof bu sorun üzerinde yoğunlaştı. 20. yüzyılın önemli siyaset bilimcilerinden biri olan Hans Morgenthau, yirminci yüzyılda iktidarın siyaseti ile ilgili olarak siyasal beka kavramına odaklanmaktadır. Morgenthau'ya (1985) göre; siyasal beka, devletlerdeki liderlere veya iktidar partilerine karşı tehdit koşulları altında ortaya çıkan baskın ve aktif bir çıkardır. Siyasi aktörün hayatta kalmasının Machiavelli'nin iddia ettiği şartlarda geçerli olduğu varsayılmaktadır. Machiavelli'de siyasi aktör Prens, Morgenthau'da ise ana siyasi aktör egemen devlettir, bu devletin kendi sınırları içindeki vatandaşları yönetme ve kontrol etme yeteneklerinin ötesinde başka herhangi bir kriter tarafından meşru olarak görülüp görülmediğine bakılmamaktadır. Morgenthau'ya göre; “bireyin böylesi bir ahlaki ilkeyi savunmak için ahlaki olarak kendini feda etme hakkı varken, devletin, özgürlüğün ihlaline yönelik ahlaki kınamasının, ulusal ilkedden esinlenen başarılı siyasi eylemin önüne geçmesine izin verme hakkı yoktur.” (Morgenthau 1985: 12).

Yirminci yüzyılın sonu, farklı düşünürler tarafından siyasal beka kavramına dair bir dizi çalışma görmektedir. İlk olarak, Downs (1957) tarafından önerilen siyasal iç görülere dayanan siyasal beka kavramı, Bruce Bueno De Mesquita ve arkadaşlarının (2003) ortaya koyduğu 'Seçmenlik Teorisi' ile daha da popüler hale gelmiştir. Bu çalışma boyunca AKP'nin hayatta kalmasını açıklamaya çalışırken, literatürdeki diğer araştırmalardan ziyade De Mesquita

ve meslektaşlarının bakış açısına odaklanılmaktadır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, yukarıda görüldüğü gibi, siyasal beka kavramının ilk kez teorik bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmasıdır. Bunu bu kavram etrafında kavramsal bir çerçeve olarak tasarlayan ilk akademisyenler olan Bruce Bueno de Mesquita ve Alastair Smith'in iki kitabı karşımıza çıkmaktadır: 'The Logic of Political Survival' ve 'The Dictator's Handbook'. Bu çalışmalarda siyasal beka kavramını, nicel yöntemlerin uygulanmasıyla devrim veya savaş gibi bir dizi siyasal, ekonomik ve dış politika konusu bağlamında incelemektedirler. De Mesquita ve meslektaşları, siyasal liderlerin ve partilerin merkezi bir amacı olarak siyasal beka kavramına dikkat çekmektedir. De Mesquita bunu şu cümlelerle açıklamaktadır; "Bir liderin yaptığı ve gerçekleştirdiği eylemler onun nasıl yönettiğini oluşturur. Ve bir lider için yönetmenin en iyi yolu nedir? En iyi nasıl yönetileceğine dair cevap ise şudur: Önce iktidara gelmek, sonra iktidarda kalmak ve iktidarı boyunca mümkün olduğunca ulusal (veya kurumsal) geliri kontrol etmek" (De Mesquita ve Smith 2011: 24).

De Mesquita ve Smith, siyasal manzarayı değiştirebilecek üç siyasal boyut göstermektedir: nominal seçmenlik; gerçek seçmenlik; ve kazanan koalisyon (Bueno de Mesquita ve Smith 2011: 14). Bu teoriye göre, bir yandan, kazanan koalisyon küçükse ve nominal seçmenlik büyükse, liderin ülkeyi göreceli olarak kolaylıkla kontrol etme şansı yüksektir. Bu duruma otokrasi veya otoriter yönetimler denilmektedir. Öte yandan, kazanan koalisyon ve nominal seçmenlik büyükse, bir liderin 'demokrasi' olarak nitelendirilen bir sistemle istikrar sağladığı gözlemlenmektedir. De Mesquita ve meslektaşları (De Mesquita, Morrow, Siverson ve Smith 2002: 559-590), siyasal sürekliliğin liderlerin aldığı kararların merkezinde olduğunu göstermektedir. Gönüllü olarak istifa eden nadir görevliler hariç, liderler ezici bir şekilde iktidarı mümkün olduğunca uzun süre tutmak istemektedirler. Tabi bu liderler görev süreleri boyunca çok sayıda tehditle karşı karşıya kalmaktadır. İktidarın normal bir şekilde ele geçirilmesine ek olarak, liderler darbeler veya devrimler ve iç savaşlar gibi kitlesel ayaklanmalar yoluyla iktidarlarını kaybetme riski taşımaktadırlar. De Mesquita ve Smith, askeri darbe tehdidinin liderlerin hayatta kalması konusunda önemli risklerden biri olduğunu göstermektedir (De Mesquita ve Smith 2009: 167-197). İşte bu çalışmanın 28 Şubat sürecini bir siyasal beka aracı olarak incelemesinin sebebi de budur. Dönemin iktidarı olan Milli Görüş hareketi, De Mesquita ve Smith'in bahsetmiş olduğu siyasal bekaya yönelik tehditlerden birisi olan 28 Şubat askeri müdahalesini yaşamış fakat De Mesquita ve Smith'in öngördüğü bir şekilde bu süreçle mücadele edemeyip siyasal bekasını koruyamadı. Özellikle liderlere veya siyasal hareketlere yönelen askeri müdahalelerde kazanan koalisyonunu geniş tutarak bu müdahalelere karşı çeşitli aktörlerden destek almak, öte yandan nominal seçmenliği geniş tutabilmek için seçmen desteğini kaybetmemek bu teorinin en önemli kurallarından birisidir. Milli Görüş'ün bu kuralı sağlamadaki başarısızlığı ortadadır, 28 Şubat süreci ile birlikte makalenin devamında değinileceği gibi yurtiçinde veya yurtdışında hiçbir aktör Refah Partisi'ne destek vermedi. Öte yandan Refah Partisi, Fazilet Partisi olarak girdiği bir sonraki seçimlerde ciddi bir oy kaybına uğramış yani genişleyen nominal seçmenliğini de kaybetmiştir. Bütün bu sonuçlardan dersler çıkararak AKP iktidarı ise özellikle ilk döneminde kazanan koalisyonunu geniş tutmak adına toplumun önemli aktörlerinin desteğini aramıştır. Bu makalenin doğrudan konusu olmasa bile, 27 Nisan 2007 muhtırasında demokrasi üzerinden getirilen söylem ve dış aktörlerden AKP'ye gelen destek, ve akabinde yapılan seçimlerde AKP'nin oyların %47'sini alması bunun en bariz örneklerinden birisidir. Ama bu çalışma daha ziyade 28 Şubat sürecine ve Milli Görüş Hareketi'nin süreci yönetemeyerek nasıl siyasal bekasını kaybettiğine ve bu kaybın AKP için nasıl dersler çıkaracağına odaklanmaktadır.

3.MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ

2001 yılında AKP'yi oluşturan siyasal kadrolar İslamcı bir geleneğe ve geçmişe sahipti. Recep Tayyip Erdoğan ve arkadaşları, Milli Görüş hareketinin arkasındaki siyasal ve teolojik itici güç olan Türk İslamcılığının modern kurucusu Necmettin Erbakan'dan siyaset yapma tarzını öğrenmişlerdi. 1967'de Berlin'de göçmenler tarafından kurulan küçük bir muhafazakar birlik olan Türk Birliği'nin mütevazı başlangıcında kök salmış olan Milli Görüş, kısa bir süre içinde Avrupa'nın önde gelen Türk diaspora kuruluşlarından biri ve dünyanın en büyük İslami kuruluşlarından biri haline geldi. Milli Görüş'ün ideoloğu olarak kabul edilen Necmettin Erbakan, bu hareketin Avrupa kollarını sık sık ziyaret etmiş ve örgüt, bu hareketi Türk siyasetine doğru genişletmek için Erbakan'a destek vermişti (Çarkoğlu ve Rubin, 2006: 63-64). Erbakan'ın manifestosu "Adil Düzen" 1969'da yayınlanmıştı (Vielhaber, 2012:48). Erbakan, örgütün geniş mali desteği ile 1970 yılında Milli Nizam Partisi'ni kurmuş ve Milli Görüş alevini taşıyacak ilk siyasal partiyi Türk siyasetine dahil etti.

Erbakan'ın partileri, Milli Nizam Partisi ve o kapatıldıktan sonra Milli Selamet Partisi, 1970'lerde aktif siyasetin içerisinde bir aktör iken, ancak 1980'de askeri rejim tarafından bastırıldı. 1980'den sonra, Milli Görüş içerisindeki gruplardan siyasi yasaklı olmayanlar, 1983'te Refah Partisi'ni kurdu. Eski siyasetçilerin siyaset yapmaları 1980 askeri darbesi sırasında yasaklandıktan sonra, tekrar siyasete girmesine izin veren 1987 referandumuyla birlikte Necmettin Erbakan ve 1980 öncesi İslami figürlerden bazıları Refah Partisi'nin liderliğini devraldı (Zürcher, 2003:299). Ancak, Refah Partisi, Anavatan Partisi Genel Başkanı Turgut Özal'ın liderliğinin etkisi nedeniyle 1990'ların ortalarına kadar önemli siyasi aktörler haline gelmeyecekti. Turgut Özal, bu dönemde Anavatan Partisini (ANAP) destekleyen Anadolu'daki muhafazakarların ve dini hareketlerin de desteğiyle askeri rejim sonrası ilk seçilen Başbakan oldu (Atasoy, 2009:128). *Öniş* bu fenomeni *önemsemekte* ve Özal'ın kişiliği ve İslam'a güçlü bir bağlılıkla liberal bir Batı yöneliminin sıra dışı birleşimi olduğunu savunmaktadır. ANAP'ın liberal ve muhafazakar seçmen tabanlarını tek bir şemsiye altında bir araya getirmeye *çalıştığı* gözlemlenmekteydi (*Öniş*, 1997: 757). Özal, Cumhurbaşkanı olduktan sonra ANAP pozisyonunu değiştirmiş ve Mesut Yılmaz'ın liderliği ile muhafazakar çizgiden daha liberal bir pozisyona geçti (Coşar ve Özman, 2004). RP ise, Özal'ın ölümünden sonra ANAP'ın muhafazakar seçmenler üzerindeki etkisini kaybetmesiyle Türk siyasetinde yükselmeye başladı.

Yine de bazı akademisyenler 1990'dan sonra Refah Partisi'nin yükselişini farklı bir şekilde açıklamaktadır. *Örneğin*, Gülalp (2001:442-443), bu fenomenin ana sebebinin modernizmin küresel krizi olduğunu savunmaktadır. İslamcılar devletin merkezi dışında bırakılsa da, modernleşmenin 1990'larda girdiği kriz, bu çevrede İslami unsurlar için yeni bir mücadele alanı sağladı. Bu fenomeni Gülalp *şu şekilde* açıklıyor: "Türkiye'de modernleşme krizi İslamcılığa yol açtı. Batı karşıtlığı, çevreyi merkeze karşı savunan ve İslam kültürünün tikelciliğini vurgulayan gibi İslamcı temalar, Batı'daki yeni nesil diğer entelektüellerin post-modernist duyarlılıkları arasında yankı bulmaya başladı ve siyasi proje olarak *çok* kültürlülük ortaya *çıkı*tı (Gülalp, 2001: 443)."

Kemalist ideolojiye karşı İslamcı hareketlerin bir sonucu olarak, Refah Partisi özellikle Anadolu'nun kırsal bölgelerinde gücünü arttırdı. Bu nasıl başarılı ve İslamcılar ve Kemalistler arasındaki çatışma Refah Partisi'nin yükselişinde nasıl bir rol oynadı? Bu sorunun cevabını verirken, 1990'larda Türkiye'de önemli bir fenomen haline gelen göç konusuna odaklanmak gerekmektedir. Türkiye'de göç sorunu köken olarak 1960'ların başından itibaren yavaş yavaş kendini hissettirmeye başladı (Narlı, 1999: 41-42). Özellikle tarımda makineleşme ile birlikte, kırsal bölgelerde yaşayan yurttaşların girmiş oldukları ekonomik buhran ve geçim sıkıntıları, buralardaki yurttaşların büyük kentlere doğru göç etmesini sağladı. Fakat bu etmen 1970 ve 80'lerde gerçek anlamda kendini hissettirdi. Özellikle kent dokusu içerisinde gecekondu kültürü başta olmak üzere sosyal açıdan varlığını her geçen zaman diliminde daha çok hissettiren yeni bir aktör ortaya çıktı. 1990'larda ise göç eden kitlelerin politik pozisyonunda da önemli bir değişim saptandı. Öncesinde özellikle etnik köken bağı ile Kürtler başta olmak üzere birçok etnik azınlık Batı'daki büyük şehirlere göç ediyorken, 1990'larla birlikte bu göç dalgasına taşradaki muhafazakar kitleler de dahil olmaya başladı. 1990'larda Anadolu'dan büyük şehirlere göç dalgası bu başarıyı açıklayan önemli faktörlerden biriydi (Narlı, 1999:42). Anadolu'dan büyük şehirlere olan göç dalgası, seçimlerde bu şehirlerde RP'nin ciddi bir başarı sağlamasına yol açtı. Bayramoğlu (2001:27) bu durumu *şu şekilde* not etmektedir: "RP'de düzinelerce farklı kimlikle konjonktürel dayanışma var. İlimli Müslüman kimliği, İslam kimliği, Kürt kimliği, İç Anadolu kimliği, gecekondu fakir kesimleri, dindar tüccarlar ve Anadolu kökenli muhafazakar sanayiciler, küçük ve orta ölçekli ilçelerdeki alt sınıflar ... Bunların hepsi RP'de farklı kimlikler olarak karşımıza çıkmaktadır."

1991 seçimlerinde parlamentoya giren RP, Milli Görüş hareketinin kuruluş ilkelerinden de farklılaşmaya başladı. Erbakan, bu dönemi Milli Görüş'ün Batı karşıtı ve Amerikan karşıtı bakış açısından ziyade "Refah Partisi'ne üye olanlar ve Refah Partisi'ne üye olmayı bekleyenler" olarak tanımladı. Olivier Roy'un (1994:72) bu konudaki bulguları daha da çarpıcıydı: "Seçimlerde ve çok partili sistem içerisinde maksimum sayıda unsuru benimsemeye çalışan Batı tipi ama muhafazakar bir siyasi parti: Türkiye'de Refah Partisi".

Dahası, Refah Partisi'nin laiklik konusundaki görüşü, halefi MSP'den de farklılaştı. Seçimlerden önce Erbakan, laikliğin reddedilmesinden ziyade Mustafa Kemal'in egemenliği altındaki otoriter laikliği eleştirmeye odaklandı (Yılmaz, 2012: 364-365). Erbakan'a göre, Cumhuriyetle ilişkili otoriter bir laiklik anlayışı, ağırlıklı olarak Müslüman nüfusa sahip bir ülkedeki bireylerin dinlerini *özgürce* yaşama haklarını sınırlamaktaydı (*Öniş*, 1997: 759). Refah Partisi'nin 1995 Seçim Rehberi'ne göre (Refah Partisi, 1995:19); "taklitçilerin (yani Kemalistlerin) "laik" kelimesinin yabancı bir kelime olduğu gerçeğinden yararlandığını ve laikliğin din düşmanlığı şeklinde uygulandığını

görmekteyiz. Fakat dünyanın hiçbir yerinde laiklik dinin düşmanı değildir. Aksine, tüm inançların garanti olduğu anlamına gelir". Bu bildiriye göre, yaşam hakkından sonraki en önemli şey din özgürlüğüdür. Açıkçası, Refah Partisi, İslam'ın özgür uygulamasıyla ilgili herhangi bir kısıtlamanın artık tolere edilmeyeceği bir rejim kurmayı hedeflemekteydi. Böylelikle, Batı medeniyetine alternatif bir model oluşturma isteği ortaya çıkmıştı. Refah Partisi'nin yükselişindeki diğer önemli faktörlerden biri de Osmanlıcılığı bu şekilde alternatif bir model olarak önermesiydi.

Refah Partisi siyasi tarihi boyunca Mustafa Kemal Atatürk dönemindeki laiklik anlayışını eleştirerek Batı karşıtı bir bakış açısına odaklandı. Diğer Milli Görüş partilerinden bir diğer önemli fark ise, Refah Partisi'nde Türk siyasetindeki Osmanlı mirasının vurgulanmasıdır. Akademisyen Tanıl Bora, bunu "Özalcı neo-Osmanlıcılığının devamı" olarak yorumlamaktadır (Bora, 1996:23). Bir başka akademisyen Ahmet İnel, Refah Partisi'nin İslami kimliğin kapsayıcı parametrelerini Türk-Osmanlı Tarihi özellikleri açısından noktalararak daralttığını savunmaktadır (İnel, 1996: 31). *Bu nedenle, Neo-Osmanlılık, Türkiye'yi Müslüman dünyasına <liderlik> için yeni bir imparatorluk projesinin merkezine yerleştirmektedir.* Bu etno-dini (Türk-İslam) neo-Osmanlılık, Osmanlı Devleti tarafından resmi olarak tanımlan Osmanlılıktan farklıdır (Dağı, 1993: 71-77).

Gerçekten de, RP, Müslümanların özellikle Osmanlı tarihindeki görkemli konumunu yeniden kazanmasına kendisini vakfetti. Refah'lı yöneticilere göre bu hedef ancak Türk Devletinde, kaybedilen erdemlerine ulaşarak kendini düzeltmesi gereken bir 'ümme't tarafından başarılabilir. Refah Partisi'nin Müslüman dünyasında Türkiye'nin itibarını kazandırması, Batı'ya karşı geliştirilebilecek alternatif bir modele de kapı açacaktı. Bu nedenle, Refah Partisi Osmanlılık kavramı üzerine eğilmiş ve radikal İslamcı bir modelden uzak duracağını belirtmiştir. Bu Osmanlılık hareketi ise, özellikle AKP hükümetinde Ahmet Davutoğlu'nun etkisi altında neo-Osmanlılığa dönüşecekti. Ancak, bu araştırma, erken Osmanlı döneminde gayrimüslim toplumların hoşgörüsünün RP'nin siyasi ajandası göz önüne alındığında mümkün olmayacağını savunmaktadır. RP'nin dış politikası, Davutoğlu'nun makalesinde (Davutoğlu, 1997: 35-36) belirtilen bazı Balkan ülkelerine ve eski Osmanlı topraklarına odaklansa da Erbakan'ın sadece Müslümanları savunmayı ve bu alanlarda İslam'ı barışçıl olmayan veya hoşgörüsüz bir şekilde genişletmeyi amaçladığı için bahse konu hedefe oldukça uzaktır. Atasoy (2009: 125-130), Erbakan'ın perspektifinin erken Osmanlı döneminden farklı olarak klasik Ortodoks İslami değerlere sahip olduğunu ve daha çok II.Abdülhamid'in Pan-İslamcılığına benzediğini göstermektedir. Abdülhamid'in İslamcılığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve kendi iktidarının hayatta kalmasını sağlamak için bir aparat haline geldi. Abdülhamid gibi, Refah Partisi de Batı'ya alternatif bir modelle Türk siyasi hayatında kendi siyasi bekasını yaratmak istemişti ve Osmanlılık da bu hedefe katkıda bulunmuştu fakat bu durum uzun sürmedi.

Refah Partisi'nin Türkiye siyasetinde yükselişine ilişkin diğer açıklama ise ekonomik perspektiften gelmektedir. İslamcı hareket, Adil Düzen'in kurucu metninde, mevcut ekonomik sistemi eleştirmiş ve bu yönde çözüm önerileri sundu. Milli Görüş'ün ekonomik açıdan iki hedefi vardı. Birincisi, devletin merkezi dışında olan ve ekonomik vaatlerle ekonomik olarak yoksullaşan Anadolu'daki insanları kendi siyasi hareketine çekmekti. Adil Düzen ve Refah Partisi seçim beyannamelerine göre "Milli Görüş'ün yeni vizyonunda, haksız vergi kaldırılacak, paranın değeri doğru önlemlerle korunacak, para arzı azaltılmayacak ve krediler adil tedbirlerle kullanılacaktır" (Refah Partisi, 1995: 14-15). Milli Görüş, eşitlik ve adalet ilkelerine vurgu yaparak, Anadolu'da Kemalist rejimin dışladığı kitlelerin desteğini almayı amaçladı.

İkinci temel amaç, devletin çevresinde bulunan ve Batı yanlısı serbest piyasa aktörleri tarafından zayıflatılan orta ölçekli muhafazakar ekonomik aktörleri desteklemektir. Hakan Yavuz (1997), Özal'ın neo-liberal politikalarıyla birlikte Türkiye'nin açık kapı ticaret politikalarının Refah Partisi'nin kurulmasına yardımcı olduğunu, çünkü muhafazakar burjuvazinin bağımsız İşadamları Derneği (Müstakil Sanayi ve İşadamları Derneği-MÜSİAD) ve diğer benzer ekonomik kurumların kurulmasıyla güç kazanmaya başladığını göstermektedir. Buna ek olarak, Nakşibendilik gibi önemli tarikatlar, iş bağlantılarının geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır ve ekonomiye nüfuz etmelerini kolaylaştırdı (Akdogcm, 2009: 207-230). Gerçekten de, Nakşibendiler gibi İslamcı gruplar 1990'larda hem siyasi hem de ekonomik olarak her geçen yıl güçlendi.

Bu kısım, Türk siyasetinde siyasal beka kavramıyla ilgili olarak Refah Partisi'nin Türk siyasetinde yükselişine odaklanmaktadır. 1996 seçimlerinde Refah Partisi'nin 90'larda başlayan yükselişi seçimde en yüksek oy

oranına ulaşarak birinci parti olmasını sağladı. *Erbakan, seçimden sonra Doğru Yol Partisi (DYP) ile koalisyon hükümeti kurdu. Türkiye, hükümette ilk defa güçlü bir İslamcı parti ile karşı karşıya kaldı.* Ancak, bu durum uzun sürmedi. Erbakan'ın Refah Partisi, Türkiye'de 'gerçek laiklik' yaratmaya çalışmak yerine iç ve dış politikada dini hassasiyetlerini gözetken bir anlayış içerisine girdi (Somer, 2007: 1284). Refah Partisi, Türk siyasetindeki İslamcılık üzerinden yarattığı gündemleri nedeniyle liberal, sol ve merkez sağ için ciddi bir tehdit haline geldi (Zürcher, 2003: 306-307). Dahası, Erbakan ve partisi bu dönemde askeri güçleri de karşısına almıştı. Erbakan'ın Başbakanlığındaki koalisyon hükümeti, 28 Şubat 1997'de Türk ordusu tarafından iktidardan uzaklaştırılmaya zorlandı. Sonrasında ise, 1998 yılında, Anayasa Mahkemesi tarafından anayasanın gerektirdiği şekilde din ve devlet ayrılığını sağlayan laiklik ilkesini ihlal ettiği için kapatıldı. RP'nin kapatılmasından sonra Milli Görüş hareketi Aralık 1998'de Fazilet Partisi'ni kurmuştu. Kökenleri ve siyasi çerçevesi RP'den gelse de, 2001 yılına kadar RP gibi başarılı olamamışlardı. Haziran 2001'de ise aynı selefi RP gibi Anayasanın laikliği içeren maddelerini ihlal ettiği için Fazilet Partisi'de kapatıldı. Bundan sonraki süreçte ise Milli Görüş hareketi ikiye bölündü: Reformcu AKP ve gelenekçi Saadet Partisi (SP) (Atacan, 2005: 188-189).

Milli Görüş, ilk kuruluş döneminde Batı karşıtı bir politika anlayışıyla Türk siyasetine girerken, 1990'lardan bu yana bu anlayıştan ciddi tavizler verdi, ancak bu tavizlere rağmen İslamcılık ajandasından kopamaması Milli Görüş'ün siyasi partilerinin siyasal bekası uzun sürmemesine yol açtı. AKP ise Milli Görüş'ün bu deneyimlerinden ciddi dersler çıkararak siyasal hayata adım atacaktı.

On dokuzuncu yüzyıldan kalma diğer birçok İslamcı gibi, Milli Görüş'ün manifestosu da laik 'Batı' değerlerinin radikal bir şekilde reddedilmesi ve her türlü kafir ekonomik ve politik fikirlere muhalefet çağrısında bulunmasıydı. Manifestonun gündemi, Türkiye'deki Kemalist laik sistemin devrilmesi ve Erbakan'ın İslam'a dayalı Adil Düzen olarak tanımladığı sistemle değiştirilmesiydi. Şebnem Gümüşçü'ye göre, Necmettin Erbakan önderliğindeki Milli Görüş hareketi örtülü olarak bir İslam devleti öngörmüş ve açıkça Türk toplumunun İslamlaşmasını hedeflemiştir (Gümüşçü, 2010: 857). *Şerif Mardin, Erbakan'ın Hz. Muhammed'in ölümünden sonraki ilk nesiller boyunca İslam'ın ilk günlerine dair romantik bir bakış açısına sahip olduğunu ve toplumu İslami olmayan etkilerinden arındırarak eskiye geri dönme çağrısında bulunduğunu savunmaktadır* (Mardin, 2006: 238). Erbakan, Türkiye'nin ahlaki ve siyasi gerilemesini, Kemalist rejimlerin Türkiye'de İslam'ı zayıflatmasına bağlamaktaydı. Güneş Murat Tezcur'un belirttiği gibi, Erbakan için "*İslam, Batı ile kaçınılmaz bir mücadele içinde olan bütünsel bir ideolojidi*" (Tezcur, 2010:81). Erbakan'ın siyasi söylemi, neslinin diğer ana akım *İslamcılarının* tipik bir *örneğiydi* (Vielhaber, 2012: 49). Sık sık Manichean doktrinin dilini kullanmış, "onlara karşı biz", "kötülüğe karşı iyi" ve "batıya ve Yahudilere karşı biz" arasındaki temel mücadeleyi anlatmıştı. Milli Görüş'ün ideolojisi tarafından kurulan tüm siyasi partilerin önemli bir üyesi olan Bahri Zengin, bu mücadeleyi röportajında şu şekilde açıklamaktadır:

... Batı, egemenlikten arınmış bir dünya ya da politik bir sistem yaratamadı. İşte Doğu / İslam ve diğerleri arasındaki temel fark. İslam'a göre, egemenlik Tanrı'ya aittir, ancak bu, birisinin Tanrı adına doğaya veya bir grup insana hakim olabileceği anlamına gelmez. Bu sadece kimsenin diğerine hakim olamayacağı yeni bir modelin ortaya çıkması anlamına gelir. Bu yüzden siyaset felsefesi farklıdır. Herkes kanun önünde eşittir. Batı felsefesi egemenliğe ve dolayısıyla iktidara dayanır. Sonuç olarak, sömürgeci ve emperyalist. Bu nedenle Batı, medeniyet, evrim vb. adına başkalarına karşı farklı ayrımcılık yöntemleri kullanmaktadır. Bu çerçevede Milli Görüş, dünyada yeni bir medeniyet kurmaya çalışan bir hareketin adıdır (Atacan, 2005:190).

Zengin'in görüşü, Milli Görüş'ün kuruluş döneminde siyasi gündeminin en önemli özelliklerinden birinin, Batı karşıtı bir zihniyetle yeni bir İslamcı medeniyet kurma hayali olduğunu göstermektedir. Erbakan, Türkiye Başbakanı olarak kısa bir süre boyunca, Batı'nın egemen olduğu 'yedi kişilik gruba' İslami bir eşdeğer olarak tasarlanan 'gelişmekte olan sekiz' (D-8) 'i kurmuştur (Aral, 2006). Milli Görüş'ün bakış açısı, bu araştırmanın temel argümanları açısından da çok önemlidir. AKP'nin Milli Görüş'ün devamı olduğunu iddia etmeyen bu çalışma, AKP'nin siyasal bekası için Milli Görüş döneminden dersler çıkardığını savunuyor. Bu derslerden biri de Milli Görüş'ün Batı karşıtı politikasını reddetmek. Milli Görüş, Merkez-çevre ikileminin merkezinde herhangi bir güçten ve herhangi bir Batılı aktörden destek alamadığı için Türk siyasetinde iktidarda kalamamıştır. AKP bu tehlikenin farkındaydı ve muhafazakarlığı insan hakları, demokrasi ve din özgürlüğü gibi kavramlarla bütünleştirerek Türk siyasetinde meşru bir konuma ulaştı.

AKP'nin Milli Görüş hareketinden çıkardığı bir başka ders de siyasi hayatta kalmayı sağlarken seçmen desteğini mümkün olduğunca yüksek tutmaktır. Özellikle 28 Şubat'tan sonra, Refah Partisi'nin seçmen desteğini yükseltmemesi, siyasal bekasını sürdürememesinin en önemli faktörlerinden biriydi. Bu çalışmada, Milli Görüş'ün bu başarısızlıklarından öğrenilen dersler incelenecektir. Aynı zamanda, AKP'nin meşrulaştırma süreci ile siyasal bekası arasındaki neden-sonuç mekanizmasını netleştiren ara değişkenler de açıklanacaktır.

Bu bölümde, 28 Şubat 1997 askeri darbesi veya AKP'ye AB-ABD desteği gibi bu nedensel mekanizmayı kuran değişkenler ayrıntılı olarak incelenecektir. Bu değişkenlerin AKP'nin muhafazakar kimliğini meşrulaştırmada nasıl etkili olduğu ve bu durumun AKP'nin siyasi hayatta kalması için nasıl bir ön koşul haline geldiği ele alınacaktır. Bu değişkenleri ayrıntılı olarak açıklamadan önce, AKP'nin nasıl kurulduğunu ve 1990'ların sonunda Milli Görüş hareketindeki bölünmeleri incelemek gerekmektedir.

4.AKP'NİN KÖKENLERİ

4.1. Refah Partisi'nin Kapatılması

2002 yılında AKP'nin kuruluş ilkelerini açıklamadan önce, bu kısımda AKP'nin nasıl bir kuruluş aşamasından geçtiği ve Refah Partisi'nin kapatılmasından sonra AKP ile Milli Görüş hareketi arasındaki farkların neler olduğu ele alınacaktır. Refah Partisi (RP), 1996 yılında Türkiye'de hükümetin koalisyon üyesi olduğu zaman gücünü artırdı. *Ancak, 1996'dan sonra askeri ve ekonomik bürokrasi ile RP Hükümeti arasında ciddi gerginlikler yaşanmış ve Erbakan hükümeti bu gerginliği azaltmada başarılı olamadı (Özbudun 2006: 545). TÜSİAD (Türk Sanayici ve İş Adamları Derneği), TESK (Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu) ve TÜRK-İŞ (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) gibi önemli ekonomik kurumlar RP'nin ekonomik planlarını eleştirdi ve RP'yi laik bir cumhuriyet için ciddi bir tehdit olarak gördü. Bu örgütler, RP-Doğru Yol Partisi (DYP) koalisyon hükümetine karşı askeri bürokrasi lehine davrandılar (Atacan, 2005: 193).*

Bu gelişmeler sonucunda, Milli Güvenlik Kurulu 28 Şubat 1997'de yaptığı toplantıda bazı kararlar aldı ve ülke çapında laik karşıtı faaliyetlerin önlenmesi için hükümete tavsiyelerde bulundu. Kurul'un deklarasyonuna göre, Kürt ayrılıkçılığı gibi İslami köktencilik Türkiye Cumhuriyeti için ciddi bir tehdit haline geldi (Çınar, 2006. 472). *Askeri komutanlar, Erbakan hükümetini laiklik karşıtı faaliyetlere verdiği destek nedeniyle şiddetle eleştirdiler ve toplumdaki diğer sosyal ve ekonomik gruplar da Erbakan hükümetine karşı askeri bürokrasiyi desteklediler (Tomuş, 2013: 317). 'Post-modern darbe' olarak adlandırılan bu karar, Erbakan hükümetinin istifasına yol açtı. Buna ek olarak, RP Türk Anayasasının laiklik ilkelerini ihlal ettiği için 1998 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılmıştı. Aslında, 28 Şubat darbesi, Milli Görüş hareketinde bölünmenin ve hareket içerisinden yeni bir partinin kurulmasının temellerini attı.*

4.2. AKP'nin Siyasal Bekasında 28 Şubat Sürecinin Rolü

Bu çalışmanın başında belirtildiği gibi, Türk ordusu 28 Şubat 1997'de Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısının ardından İslamcı ağırlıklı koalisyon hükümetine bir ultimatom sunulmuştu. Bu ultimatomun bir sonucu olarak, Refah-Yol (RP-DYP) hükümeti görevinden istifa etti, ancak hükümet değişikliği bu olaydan gelen tek sonuç değildi. O dönemde üniversitelerde başörtüsü yasaklanmış, İmam Hatip ortaokulları kapatılmış ve 12 yaşın altındaki çocuklara Kur'an öğretiminin 'yasadışı' olduğu bildirilmişti (Açıkgöz, 2014:50). İhsan Dağı (2006) ve Ahmet Kuru (2006) gibi bazı liberal akademisyenler, askeri güçlerin İslamcı ve açık sözlü dindar subayları kovduğunu iddia etmekteydi. İslami sosyal ve ekonomik kurumların çoğu resmi ayrımcılıkla karşı karşıya kaldığını iddia ediyordu. Hakan Yavuz, bu dönemde askeri güçlerin asıl amacının şu şekilde olduğunu savunmaktadır:

Ordunun amacı, fırsat alanlarını kapatarak sivil toplumun Müslüman kesimlerini etkisiz kılmaktır. Bu yeni fırsat alanlarının ortaya çıkması nedeniyle, Kemalist hegemonya devletin özellikle yerel yönetim kademeleri üzerindeki kontrolünü kaybetmişti. İslam yanlısı belediye başkanları büyük bütçeleri kazanıyor ve kontrol ediyordu ve bu belediye başkanları belediyelerin kaynaklarını ulusal düzeyde rekabet etmek için kullanıyorlardı (Yavuz, 2003: 244).

Refah Partisi'nin 1990'lardaki ilk büyük başarısı 1994 yerel seçimleriydi. 1994 yerel seçimlerinin sembolik önemi, dini etkileri nedeniyle, muhtemelen gerçek önemini aştı. Refah Partisi'nin İstanbul Belediye Başkan Adayı

Recep Tayyip Erdoğan ve Ankara Belediye Başkan adayı Melih Gökçek kazandı (Howe, 1998:18). Buna ek olarak, Refah Partisi Belediye Başkan adayları, güneydoğudaki Kürt ağırlıklı belediyelerin neredeyse tamamı da dahil olmak üzere yirmi yedi *şehirde* ve 400 kasabada kazandı (Bozarslan, 1996: 16-19). Bu sonuçlar, Refah Partisi'nin orta ve alt sınıf kentsel mahallelerde ve güneydoğudaki Kürt bölgelerinde gücünü göstermektedir. Şerif Mardin bunu merkeze doğru hareketin ilk adımları olarak tanımladı. Bu çalışma, çevredeki yerel yöneticilerle birlikte İslamcı siyasal hareketin Türk devletinin merkezine doğru ilerlediğini savunmaktadır.

Bu süreçte Milli Görüş hareketi ve Refah Partisi'nin hayatta kalmak için yeterli ve doğru siyasi umutları gösterememesi, özellikle Yenilikçiler Grubu tarafından vurgulandı. Milli Görüş hareketindeki reformcuların çoğu, 28 Şubat sürecine ve sonraki siyasi hatalarına katkıda bulunduğu inandıkları Refah Partisi'nin siyasi tarzını ve politikalarını özel olarak eleştirmektedir (Selim, 2001). Bunlardan biri olan Bülent Arınç, Refahyol'un (Refah Partisi-Doğru Yol Partisi Koalisyonu) deneyiminin, Türkiye'de ordunun vesayet rolünün siyasi bir gerçeklik olarak dikkate alınması gerektiğini kabul etme ihtiyacını gösterdiğini savunmaktadır. Arınç vermiş olduğu bir mülakatta, "gerçekçi olmak istiyorsak, orduya karşı gelmemeli ve çatışmamalıyız" ifadelerini kullandı (Cizre ve Çınar, 2003: 326).

Bülent Arınç ve Refah Partisi'ndeki diğer reformcu politikacıların yanı sıra 28 Şubat askeri darbesinde Erbakan'a yönelik eleştiriler, AKP'nin demokratikleşme sürecinde muhafazakar kimliğini nasıl meşrulaştıracağını gösterdi. İslamcı siyasetçi Ahmet Faruk Ünsal, AKP'nin muhafazakar kimliğinin meşrulaştırılmasını açıklamak için 28 Şubat askeri darbesinin önemini vurgulamaktadır. *Ünsal*, bu postmodern darbenin AKP'nin kuruluşundaki rolüne dikkat *çekiyor*. Ünsal, askeri müdahale sürecinin AKP'nin Türk siyasetinde kuruluşunu açıklamanın en önemli faktörlerinden biri olduğuna inanmaktadır (Ezikoğlu, 2021:31). Bu süreç, Milli Görüş hareketini Türk siyasetinden yok etti ve Milli Görüş'teki reformcular söylemlerini desteklemek için yeni bir siyasi parti kurmak zorunda kaldılar. AKP bu hedefte başarılı oldu. Çok benzer bir bakış açısı başka bir AKP'li politikacı Yasin Aktay'dan gelmektedir. Aktay, 28 Şubat sürecinin Türk siyasetinde İslamcılığın rolüne zarar verdiğini ve AKP'nin Türk siyasetindeki gücünü artırmak için İslamcılıktan ziyade muhafazakar demokrasi gibi yeni bir ideoloji sağlaması gerektiğini düşünmektedir (Ezikoğlu, 2021: 30-31).

Yukarıda tartışıldığı gibi, 28 Şubat süreci AKP'nin muhafazakar kimliğinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır ve bu çalışma 28 Şubat sürecinden etkilenen isimlerden biri olan Hüda Kaya'nın görüşlerine odaklanmıştır. Kaya, AKP'nin kuruluş sürecinde 28 Şubat süreci ve İslam'ın rolünü araştırmak için yapılan araştırmanın süreç izleme yöntemi için önemli bir siyasi figürdür. Kaya, 2015 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden önceki televizyon programlarından birinde, "Erdoğan'ın 2002'de AKP'nin seçim zaferiyle ilgili balkon konuşmasını izlerken ağlıyordum" ifadelerini kullandı (Sol, 2017). Bu görüş kendisine sorulduğunda, bu dönemde Erdoğan ve AKP hükümetini desteklediğini kabul eden Kaya, Kemalist seçkinler veya laikler altında acı çeken Müslümanların henüz Türk siyasetinde iktidara gelmediğini ve bunun ilk örneğinin AKP olduğunu iddia ediyordu. Kaya'ya göre, AKP iktidara geldiğinde 28 Şubat anti-demokratik sürecine karşı savaşılmaya başlayacaktı. Ancak, bunun Milli Görüş hareketinin sürekliliğinin AKP'nin kimliğinin bir parçası olduğu anlamına gelmediğini söyleyen Kaya, Erdoğan ve meslektaşlarının 2001 yılında AKP'yi kurduklarında Müslüman olmayan azınlıklar için barışçıl bir ortam yaratmak ve Ortodoks Sünni İslamcılıktan ziyade dini özgürlükleri desteklemek istediklerini düşünmekteydi (Ezikoğlu, 2021:32).

Şurası kesin ki, 28 Şubat süreci, Milli Görüş içindeki muhalif Yenilikçiler hareketi için yeni bir siyasi parti kurma fırsatı olarak kabul edildi. Cizre ve Çınar bu fırsatı şöyle açıklamaktadır:

Sonunda İstanbul'un önde gelen eski belediye başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğinde AKP'yi oluşturan reformist hizip, 28 Şubat sürecini iyi okuyor ... Refah Partisi toplumun diğer sektörleriyle uzlaşma arayışının ve diyalog kurmanın önemini küçümsedi ve kendisini daha geniş bir topluma hitap etmedi ... Reformistlerin belirttiği amaç, retorik bir söylem kullanmaktan kaçınacak bir parti kurmaktır, Bu parti, toplumun İslamcı olmayan kesimleriyle diyalog kurarak çoğulculuğa özel önem verecek ve kritik konularda gizli bir gündem olmaksızın öngörülebilir, dinamik ve değişime açık olacaktır (Cizre ve Çınar, 2003: 326).

4.3. Fazilet Partisi

Erbakan'ın ve diğer parti üyelerinin beş yıllık siyasi yasağı ile birlikte RP'nin kapatılmasından sonra, RP'nin yerini yasaklı olmayan eski RP üyeleri tarafından kurulan Fazilet Partisi aldı. *Çoğu araştırmacı Fazilet Partisi'nin (FP) RP'nin devamı olduğunu iddia etse de, FP selefinden daha az çatışmacı ve daha reform odaklı bir duruş sunmaya çalıştı* (Dağı, 2006: 91). FP'nin çok daha pazar dostu ekonomi politikalarını tercih ettiği ve Avrupa Birliği ile yakın ilişkiler geliştirmeyi desteklediği açıktı. FP'nin gündemi, RP'nin gündeminin aksine, mevcut laik düzenin sınırları içinde dini özgürlüklerin genişletilmesine kaydı (Atacan, 2005:194). Ayrıca, bazı eski Anavatan Partisi üyeleri, RP'nin devamı olduğu iddialarını önlemek istediği için FP'ye davet edildi (Yeşilada, 2002: 68). Bu hamleler Milli Görüş hareketi içerisinde yenilik ve reform isteyen kitlenin gücünü arttırmaya başladığını da göstermekteydi.

Bu gelişmelere rağmen FP, Türkiye'deki gücünü ve popülaritesini artırma girişimlerinde başarılı olamadı. FP üçüncü parti oldu ve 1999 genel seçimlerinde oylarında ciddi bir düşüş söz konusuydu. Refah Partisi 1995 seçimlerinde Milli Görüş tarihindeki en büyük başarısı olarak oyların %21'ini alırken, Refah Partisi'nin devamı olan Fazilet Partisi, 1999 seçimlerinde RP'nin oylarının %25'ini kaybetti ve seçimlerde oyların sadece %15'ini aldı (Başlevent, Kirmanoğlu ve Şenatalar, 2005:551). Gerçekten de RP'nin laiklik karşıtı politikalarının eleştirileri FP döneminde ortadan kalkmadı (Gülalp, 2001: 434). Dahası, Erbakan'ın beş yıl boyunca Türk siyasetinden men edilmesine rağmen, çoğu insan Erbakan'ın FP'yi kontrol ettiğine inanıyordu. Genç nesilden-yenilikçiler (reformistler) olarak adlandırılan bir grup siyasetçi, Erbakan'ın parti siyasetine müdahalesinden rahatsızlık duymaktaydı (Atacan, 2005:193). Yenilikçiler, FP lideri Recai Kutan'ı, Erbakan tarafından kontrol edildiğine inandıkları için ağır bir şekilde eleştirdiler (Larabee ve Rabasa, 2008: 45-46). Bir yandan yenilikçiler, 1999 seçimlerinde Erbakan'ın örtülü parti liderliğinin ve anti-demokratik politikalarının FP'ye oy kaybettiğini düşünüyordu. Bu partinin Erbakan'ın gizli önderliğinde yeni RP olduğu iddiası artık ayyuka çıkmıştı. Öte yandan, Erbakan ile yakın bağları olan Gelenekçiler, bu Yenilikçiler grubunu Milli Görüş hareketinin "bölücüleri" olarak tanımladı (Selim, 2001: 50).

Yenilikçiler, parti yapısında ve ideolojisinde bazı değişiklikler talep ettiler ve 2000 yılında Fazilet Partisi Kongresi'nde genel başkanlığa aday olarak Abdullah Gül'ü göstermişlerdi (Larabee ve Rabasa, 2008: 47). Bu çatışmanın en önemli argümanlarından birisi, Turgut Özal hükümetinin Türk-İslam sentezinin destekçileri olan eski Anavatan Partisi üyeleri ve merkez sağ FP üyelerinin pozisyonunda dairdir. Abdulkadir Aksu, Cemil Çiçek ve Ali Coşkun gibi aktörler bu Yenilikçiler grubuna güçlü bir şekilde destek verdi. Yenilikçilere verilen bu desteğe rağmen, Erbakan tarafından desteklenen Recai Kutan bu kongreyi kazandı ve FP liderliğini yeniden kazandı (Özbudun, 2006: 546). O zamanlar Kutan ve diğer gelenekçiler Fazilet Partisi'nin istikrarını vurguladılar. İki kamp arasındaki ilişkiler bu kongreden sonra daha da kötüleşecekti. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) lideri Deniz Baykal ile Abdullah Gül arasında yapılan görüşmenin ardından, FP gelenekçileri Abdullah Gül, Bülent Arınç ve Abdüllatif Şener gibi diğer yenilikçilerin Parti Disiplin Komitesine sevk edilmesine karar verdiler (Yeşilada, 2002: 69).

5. MİLLİ GÖRÜŞ HAREKETİ'NDE BÖLÜNME

2000 Kongresi'nden sonra Milli Görüş hareketinin geleceği ile ilgili başka sorunları vardı. FP, RP'nin kapatılmasına benzer nedenlerle 2001 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. *Bu durum parti içinde yeni bir soruna neden oldu. Bu kapatma kararı ile birlikte, Yenilikçiler grubu üyeleri, kendi değerlerini savunan bir siyasi parti kurmakta özgür hale geldi* (Boyras, 2006: 152). Bu çatışmanın Milli Görüş hareketinin destekçilerini de böldüğü açıktı. Yeşilada bu fenomeni anketler kullanarak şu şekilde gösteriyor:

... Bu ankette, görüşmecilerden kendilerini Yenilikçilere, Gelenekçilere veya her ikisine de yakın olarak tanımlamaları istendi. Daha sonra halefi parti için FP tercihlerini belirtmeleri istendi—Milli Görüşü takip etmeli mi yoksa daha ılımlı bir siyasi parti mi olmalı? Beklendiği gibi, seçmen tabanı ikiye bölünmüş, katılımcıların %44,8'i Milli Görüş politikalarının takip edilmesi gerektiğini, öte yandan katılımcıların %44,6'sı daha ılımlı bir siyasi hareket olunması gerektiğini ifade etmişlerdi (Yeşilada, 2002: 77).

Bu ankette görüldüğü gibi, Fazilet Partisi, Yenilikçiler ve Gelenekçiler olarak seçmen tabanında da bölündü. Milli Görüş hareketindeki bu bölünme, İslamcı yazar Yavuz Selim tarafından araştırılmış ve analiz edilmiştir.

Yavuz Selim'in kitabı 'Yol Ayrımı', FP üyesi olan 26 siyasetçiyle röportajlar içeriyor. Bu siyasetçilerden bazıları Yenilikçilerden geliyorken, bazıları Erbakan ve meslektaşlarını destekleyen siyasetçilerdi. Bu kitap, Milli Görüş hareketinde Yenilikçiler ve Gelenekçiler arasındaki çatışmayı açıklamaya yardımcı olan kaynaklardan biridir. Yenilikçiler, Erbakan'ın otoriterliğinin ve Milli Görüş'ün Batı karşıtı ideolojisinin değiştirilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Örneğin, RP'nin en önemli üyelerinden ve AKP'nin kurucu üyelerinden Bülent Arınç şu ifadelerle sert eleştirilerde bulunmaktaydı;

Bu sistem tamamen yanlış. Bu insani değil ve İslami değil. Bu nedenle rakip grupları destekledim. Bu fenomeni 30 yıldır gördüm. Bu hareket, bu eylem vb. hepsi aptalca fikirlerdir. Diğer insanlara karşı tavır alan 4-5 kişi bu duruma neden olmuştur. Bizi köreltiler. Bizim için birçok zorluk yarattılar. Erbakan parayı sever, rahat politikacıları sever. Ezilen insanları umursamıyor (Selim, 2001: 47).

Milli Görüş'teki Yenilikçilerin ilk savı, hareketin tamamen Erbakan'ın kontrolü altında olmasıdır. Refah Partisi'nin Batı karşıtı gündemiyle birlikte parti içi demokrasi kavramının olmaması, Yenilikçiler grubu için Milli Görüş hareketinin siyasal bekasına büyük bir tehdit olarak görülüyordu. Milli Görüş hareketindeki bir diğer önemli Yenilikçi aktör ise, 2000 yılında Fazilet Partisi Kongresi'nden Recai Kutan'a karşı aday olan Abdullah Gül. Gül, bu hareketin yönünü Batı karşıtı bir ideolojiden Batı dünyasına yönelik ılımlı politikalara dönüştürmesi gerektiğine inanmaktaydı. Gül, Yavuz Selim ile yaptığı röportajda görüşlerini şu şekilde dile getirmekteydi:

... Erbakan'ın ifadeleri ve konuşmaları gerçeklikten çok uzaktı. Bazen ona karşı çıktık ama aynı ifadelerini kullanmaya devam etti. Bu konuşmaların Batı dünyası üzerinde olumsuz bir etkisi olduğuna inanıyorum. Batılı ülkeler bu konuşmalar nedeniyle Milli Görüş hareketine destek vermedi. Hareketimiz bu dönemde demokratik, şeffaf, ılımlı politikalar sunsaydı, RP-DYP koalisyon hükümeti zorluk veya sorun yaşamazdı (Selim, 2001: 73-74).

2002 seçimlerinden sonra, AB yetkilileri ve Batı dünyası Erdoğan'ın ve AKP'nin AB'ye katılım sürecine yönelik politikasını bekliyordu. Yukarıda da belirtildiği gibi, AB üyeliği, Milli Görüş'ün Batı karşıtı ideolojisi nedeniyle AKP'nin dış politikasının en önemli amaçlarından biridir. 2002 AKP Seçim Beyannamesi ve AKP'nin Parti Programında, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile ilişkilerinde, birliğin diğer aday ülkeler için de talep ettiği koşulları hızlı bir şekilde yerine getireceği iddia edildi (AKP 2002a; 2002c). AKP'li siyasetçilerin Avrupa Birliği'ne bakış açısı da bu dönemde önemli ölçüde değişti. Örneğin, AKP hükümetinin ilk Başbakanı Abdullah Gül, Milli Görüş hareketi'nde genç bir politikacı iken AB'yi "Hıristiyan Kulübü" olarak tanımladı (Çınar 2006: 469-486). Ancak, AKP'nin kurulmasından sonra Abdullah Gül, Batı ülkeleri ve AB ile ilişkiler konusunda en önde gelen politikacılardan biri haline geldi. Abdullah Gül, Türkiye-AB ilişkilerini şöyle anlatmaktadır:

Türkiye'nin AB üyeliği, Avrupa'nın büyük bir Müslüman ülkeyi kendi katına dahil edebilecek kadar olgunluğa ulaştığı anlamına gelecektir. Ve bu AB, ortak dinden ziyade ortak değerler ve kurumların oluşturduğu yapı haline gelir. Türkiye için AB üyeliği, en yüksek demokratikleşme, iyi yönetim ve entegrasyon standartlarına bağlanmak anlamına gelecektir. Dünya için bu, medeniyetlerin din temelinde değil, demokratik temellerle kurulabileceğini kanıtlayacaktır (Gül 2007: 29).

Refah Partisi'nin (Avrupa Birliği'ni şeytani bir örgüt olarak tasvir eden bir hareket olarak) eski üyesi Abdullah Gül, doğal olarak bu konuda pragmatik bir bakış açısına sahiptir. Bu pragmatizmin temel nedeni, Refah Partisi'nin, AB karşıtı ve Batı karşıtı propagandası nedeniyle Milli Görüş'ün hem uluslararası arenada hem de iç politikada siyasal bekası açısından birçok zorluk çekmesidir. Benzer pragmatik ifadeler, Refah Partisi'nde 1990'ların başında çok agresif Batı karşıtı konuşmalar yapan Recep Tayyip Erdoğan'dan da gelmiştir. Erdoğan, AKP'nin muhafazakar demokrasisini ve Milli Görüş hareketinden farklılıklarını açıklamak için partinin kuruluş sürecinde Batı ülkelerinde toplantı ve konferanslara katıldı. 2004 yılında Oxford Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada Erdoğan, Türkiye'nin neden AB'ye ihtiyacı olduğunu ve AB'nin neden Türkiye'ye ihtiyacı olduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

Türkiye'de geleneksel İslam kültürümüzü laik ve demokratik yapılarımızla uzlaştırdık. Ezici Müslüman nüfusa sahip bir ülkenin yüzünü Batı dünyasına çevirebileceğini ve onunla bütünleşebileceğini gösterdik... Medeniyetler çatışmasını değil, medeniyetlerin Türkiye'deki buluşmalarını hedefledik... Türkiye'nin tam üyeliğinin Türkiye'yi güçlendireceğine şüphe yok.

Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında bir arada yaşama arzusu ve iradesi... Avrupalılığı “değerlerin emrettiği siyaset” olarak anlayan bir Avrupalı olarak, söylediğim her şeyin Avrupa’nın ve dünyanın ortak yararı için ifade edildiği şekilde kayda alınmasını bekliyorum (İçener ve İçener, 2011: 28).

Erdoğan’ın konuşması, AKP’nin 2001 yılında kuruluşundan bu yana olduğu gibi AB karşıtı bir parti olmadığını kanıtlamak için çabaların bir tezahürü niteliğindedir. Bu bölümün başında açıklandığı gibi, Necmettin Erbakan’ın Batı ülkeleri hakkındaki konuşmaları ve politikaları ile Milli Görüş’ün Batı karşıtı ideolojisine dair net işaretler vardı. Ancak AKP, AB’ye katılım süreci ve Avrupalılaştırma açısından Milli Görüş hareketinden farklıydı (Keyman 2010: 322). AKP’nin kurucu kadrolarının yukarıda görülen yorumları doğrultusunda; Gelenekçiler ile Yenilikçiler arasındaki çatışma nedeniyle Milli Görüş hareketindeki bölünme kaçınılmazdı. FP’nin kapatılmasından sonra, yenilikçiler grubunun en *önemli* dört üyesi – Bülent Arınç, Abdullah Gül, Abdüllatif Şener ve Recep Tayyip Erdoğan – Adalet ve Kalkınma Partisi adıyla yeni bir siyasi parti kurdu (Bogdani, 2011). Öte yandan, Necmettin Erbakan’ı destekleyen Gelenekçiler Saadet Partisi’ni kurdu. Saadet Partisi (SP) Milli Görüş hareketinin tek temsilcisi olduğunu iddia etmekteydi. Yeşilada SP’nin ambleminin kırmızı bir arka plan üzerinde beş yıldızlı beyaz bir hilal olduğuna işaret ediyordu - *beş yıldız (1) sevgi, huzur ve barış, (2) insan hakları, özgürlük ve demokrasi, (3) adalet, (4) refah ve (5) benlik saygısı ve onuru temsil ediyordu*. ‘Beş’ sayısı, Milli Görüş’ün yıllar içinde kurduğu siyasi partilerin sayısını da temsil eder-MNP, MSP, RP, FP ve SP (Yeşilada, 2002: 68-69).

Saadet Partisi’nin AKP’yi Milli Görüş hareketinin temsilcisi olarak kabul etmediği açıktır. Milli Görüş hareketinin önemli kurucularından ve üyelerinden biri olan ve SP üyesi olan Bahri Zengin, Fulya Atacan ile yaptığı röportajda SP ile AKP arasındaki farkı açıklıyor:

Gerçek siyaseti takip etmek istediler, bu da Türkiye’deki siyasi kısıtlamalara göre hareket etmemiz gerektiği anlamına geliyordu. Askerin, medyanın ve büyük sanayicilerin Türkiye’nin siyasi yapısını belirlediklerini ve onların desteğini almaya çalışmamız gerektiğini söylediler. Haklıydılar. Bu güçler siyaseti belirler, ancak misyonumuz onları takip etmek değil, yeni bir medeniyet kurmaktır (Atacan, 2005: 169).

Yenilikçilerin önderlik ettiği bu yeni siyasi partinin ele alması gereken konulardan biri, partinin liderinin kim olacağı sorusuydu. Bazı anketler parti liderliği ile ilgili tartışmalar hakkında ipuçları verdi. Örneğin, A & G Araştırma, Milliyet gazetesinde yeni bir siyasi partinin liderliği hakkında bir anket yaptı. Ankete göre, Ankara, Adana, İstanbul, İzmir, Konya, Manisa, Malatya ve Samsun illerinde yapılan son ulusal seçimlerde FP’ye oy veren 822 kişiden %68.8’i Erdoğan’ı yeni siyasi partiye lider olarak tercih etmişti. Abdullah Gül, Bülent Arınç’ın *önünde* ikinci tercih oldu. ANAR’IN anketine göre, Erdoğan’a destek tüm katılımcılar arasında %40.8 ve eski FP destekçileri arasında %63.8 idi. Abdullah Gül, Fazilet Partisi Kongresine aday olmasına rağmen, Erdoğan, 1994 yılında İstanbul Belediye Başkanlığı görevinden bu yana verdiği destek ve popüleritesi nedeniyle parti lideri seçildi (Heper ve Toktaş, 2003). Böylelikle, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Ağustos 2001’de Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde kuruldu. Adalet ve Kalkınma Partisi için ilk önemli sınav 2002 Genel Seçimleriydi. Bu dönemde AKP’nin kuruluş felsefesini anlamamıza fayda sağlayacak iki belge; AKP’nin ilk parti programı ve 2002 seçim beyannamesi karşımıza çıkmaktadır. Bu belgeler, AKP’nin Milli Görüş geleneğinden nasıl ayrıştığını göstermektedir.

Bu belgelere göre, bu çalışma AKP’nin Milli Görüş hareketinden iki önemli ders aldığı tespit edilmektedir. Birincisi, Türkiye’de laikliğin ve temel hakların önemi ve ikincisi, Refah Partisi’nin Batı karşıtı ideolojisinin Türk iç ve dış politikasında reddedilmesiydi (Tepe, 2005: 71). Bu çalışmada daha önce belirtildiği gibi, Refah Partisi’nin 1995 Seçim Beyannamesi, laikliğin dinin düşmanı olarak uygulandığını iddia etmektedir (Refah Partisi, 1995: 19). Refah Partisi laikliği tamamen dışladı ve sadece dini özgürlüklerin önemini vurguladı. AKP’nin Milli Görüş geleneği ile ilk önemli farkı, laikliği içselleştirmek ve dini özgürlükleri insan hakları ve demokrasi bağlamında yorumlamaktır. Bu farklılıklarla ilgili birçok ipucu veya görüş AKP’nin parti programında görülebilmektedir. Örneğin, AKP’nin temel amacı Türkiye’deki demokratikleşme sürecini nihayete erdirmektir ve programa göre; “AKP’nin en önemli görevlerinden biri, bireyi tüm politikalarının merkezine yerleştirerek demokratikleşmeyi güvence altına almak ve temel insan hak ve özgürlüklerini sağlamak ve korumaktır” (AKP, 2002). AKP için bir diğer önemli konu, “İslam” veya “Müslüman” terimlerinin kullanılmadığı bu programda laikliğe olan yaklaşımdır. Program, laikliğin din özgürlüğü açısından önemine odaklanmış ve bunu şu cümlelerle aktarmaktadır:

Laiklik, tüm dinlerden ve inançlardan insanların dinlerini rahatça uygulamalarına, dini inançlarını ifade edebilmelerine ve buna göre yaşamalarına izin veren, aynı zamanda inançları olmayan insanların hayatlarını bu doğrultuda düzenlemelerine izin veren bir ilkedir. Bu açıdan laiklik, özgürlük ve toplumsal barış ilkesidir. Partimiz kutsal dini değerlerden ve etnik kökenlerden yararlanmayı ve bunları siyasi amaçlar için kullanmayı reddediyor. Dindar insanları rahatsız eden, dini yaşamları ve tercihleri nedeniyle onları ayırt eden tutum ve uygulamaları antidemokratik ve insan hak ve özgürlüklerine aykırı olarak görür. Öte yandan, dini siyasi, ekonomik ve diğer çıkarlar için kullanmak ya da dini kullanarak farklı düşünen ve yaşayan insanlara baskı yapmak da kabul edilemez (AKP, 2002:5).

AKP'nin 2002 seçim beyannamesinde de çok benzer ifadeler vardır. Bu belgelere göre, devlet herhangi bir inanç ve düşünceyi desteklememeli veya buna karşı çıkmamalıdır (AKP, 2002). AKP'nin kuruluş felsefesi ve belgeleri, özellikle laiklik ve insan hakları açısından Milli Görüş'ün gelenekçi kanadını da eleştiriyor, çünkü AKP'ye göre Milli Görüş hareketi, İslam'ı sadece kendi gündemi için kullanarak uygulamayı hedeflemektedir. Bu iddia, SP'nin 2002 seçim manifestosunda laiklik ve insan hakları bölümünün ele alınmaması ve sadece İslamcı bir odakla değerlendirilmesi gerçeğiyle kanıtlanmaktadır (Saadet Partisi, 2002). Yukarıdaki belgelerden de bahsedildiği gibi, AKP, özellikle laiklik ve insan hakları açısından daha reformist bir bakış açısıyla kurulmuştu. Bu belgelerle birlikte, bu çalışma için yapılan derinlemesine elit röportajlardan elde edilen veriler de bu görüşü desteklemektedir.

Bu röportajlardan birisi de AKP'nin kurucularından birisi olan Abdüllatif Şener ile yapılmıştır. AKP'nin kurulmasında önemli rol oynayan Şener, AKP'nin ilk parti programını hazırladığını şu cümlelerle aktarmaktadır: "AK Parti'nin parti programı 4-5 Kurul tarafından değerlendirildi ve bu kurulların üyeleri oldukça sık değişiyordu. Ancak, yönetim kurulu başkanı olarak, her zaman oradaydım (Ezikoğlu, 2021: 28)." Şener'e göre, bu parti programı modern demokratik değerlere atıfta bulunan demokratik bir programdı. Şener, programlarında İslam veya muhafazakarlık terimlerini kullanmaktan kaçındıklarına dikkat çekti. Bu parti programının demokratik olduğuna inanan Şener, örneğin parti içerisinde muhaliflerin parti programını eleştirebilme özgürlüğüne sahip olduğunu söyledi. Şener, İslam ve demokrasi arasındaki uyumu kanıtlamak ve bu konudaki ideallerini gerçekleştirmek için bu partinin kuruluşunda yer aldığını ifade etti. Gerçekten de Şener, AKP'yi İslamcı bir parti olarak tanımlamamış ve AKP'nin Türkiye siyasetinde İslam ile demokrasinin uyumu için önemli bir model olabileceğine inanmıştı (Ezikoğlu, 2021: 29).

AKP'nin Milli Görüş'ten aldığı ikinci ders, Milli Görüş'ün Batı karşıtı politikasını reddetmekti. AKP, Milli Görüş'te gelenekçi unsurların öncülük ettiği Batı karşıtı politikaların Türk siyasetinde siyasal bekayı sağlayamadığını gördü. Bu nedenle AKP, AB sürecine odaklandı ve Batı ülkeleriyle ilişkileri geliştirdi. Gelenekçi Saadet Partisi ise, AB'yi aynı Refah Partisi döneminde olduğu gibi eleştirmeye devam etti.

6. SONUÇ

AKP ile Milli Görüş'ün siyasetçilerinin geleneksel görüşleri arasındaki farklar, bu çalışmanın ana argümanı açısından önemlidir. AKP'nin hayatta kalmasının nedensel mekanizmasını belirleyen en önemli bağımsız değişkenlerden birisi, AKP'nin muhafazakarlığının meşrulaştırılmasıdır. Bir yandan, iç siyasette, AKP'nin laiklik ve insan hakları konusundaki reformist girişimleri ve dış politikadaki AB katılım süreci, AKP'nin muhafazakarlığının meşrulaştırılmasına yol açtı. Öte yandan, AKP, seçmen desteğinin hassasiyeti nedeniyle muhafazakar kimliğini asla terk etmedi ve bu durum, AKP hükümetinin ilk döneminde AKP'nin siyasi hayatta kalması için bir ön koşul olarak ortaya çıkmaktaydı. Bu iç ve dış faktörler ise 28 Şubat süreciyle doğrudan bağlantılı olarak karşımızda durmaktaydı.

28 Şubat sürecinde Refah Partisi'nin Batıdan yeterli desteği alamaması Batı karşıtı politikalara bağlanıyorken, öte yandan parti içerisinde Erbakan'ın ağırlığından duyulan rahatsızlık yenilikçilerin farklı açılardan 28 Şubat sürecine eleştiriler getirmesine yol açtı. Bütün bu etmenlerle 28 Şubat askeri müdahalesindeki nedensel mekanizma, özellikle AKP'nin kuruluşunda ve siyasal bekasını ilk döneminde sürdürebilmesinde 28 Şubat'ın bir siyasal beka aracına dönüştürülmesini sağlamaktadır. Bu çalışma bahse konu siyasal beka kavramı üzerinden 28 Şubat sürecine dair literatüre özgün bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Özellikle De Mesquita ve Smith'in ortaya koymuş olduğu seçmenlik teorisi perspektifinde 28 Şubat askeri müdahalesi Refah Partisi'nin siyasal bekasına

olumsuz etkilerde bulunmuş bu olumsuz etkiler daha sonra hareket içerisinde bölünmeye ve bu süreçten dersler çıkararak AKP'nin 28 Şubat sürecini bir siyasal beka aracına dönüştürmesine yol açtı.

KAYNAKÇA

- Açıkgöz, S. K. (2014). "Kemalism and Post-Kemalism: Turkish State in Search of Palatable Citizen Forever." *Turkish Journal of Politics*, Cilt 5, Sayı 2, s.33.
- Akdogcm, N. S. (2009). "Secularism and Islamism in Turkey Understanding the 2007 Elections." *Interpreting Islamic Political Parties*. Palgrave Macmillan, New York, ss. 207-230.
- AKP, (2002). Seçim Rehberi (Guide to Elections), AK Parti Yayınları, Ankara.
- AKP, (2002). AK Parti Kalkınma ve Demokratikleşme Programı (The AKP Development and Democratization Program), AK Parti Yayınları, Ankara.
- Aral, B. (2005). "An Inquiry into the D-8 Experiment: An Incipient Model of an Islamic Common Market?." *Alternatives: Turkish Journal of International Relations* Cilt 4, Sayı 1-2.
- Atacan, F. (2005). "Explaining religious politics at the crossroad: AKP-SP." *Turkish Studies* Cilt 6, Sayı 2, s.187-199.
- Atasoy, Y. (2009). *Islam's Marriage with Neoliberalism*. Palgrave Macmillan, London.
- Başlevent, C., Kirmanoğlu H., ve Şenatalar B. (2005). "Empirical investigation of party preferences and economic voting in Turkey." *European Journal of Political Research* Cilt 44, Sayı 4, s.547-562.
- Bayramoğlu, A. (2001). *Türkiye'de İslami hareket: sosyolojik bir bakış (1994-2000)*. Patika Yayıncılık.
- Beamer, G. (2002). 'Elite interviews and state politics research'. *State Politics & Policy Quarterly* Cilt 2, Sayı 1, s. 86-96.
- Bogdani, M. (2011). *Turkey and the dilemma of EU accession: when religion meets politics*. Vol. 16. IB Tauris.
- Bora, T. (1996). "İslamcılıktaki Milliyetçilik ve Refah Partisi", *Birikim*, Sayı 91.
- Boyraz, C. (2011). "The Justice and Development Party in Turkish politics: Islam, democracy and state." *Turkish Studies*, Cilt 12, Sayı 1, s.149-164.
- Bozarslan, H. (1996). "Turkey's Elections and the Kurds." *Middle East Report*, s.16-19.
- Cinar, M. (2006). "Turkey's Transformation under the AKP Rule." *Muslim World*, Cilt 96, Sayı 3, s.469-486.
- Cizre U. ve Cinar. M. (2003). "Turkey 2002: Kemalism, Islamism, and politics in the light of the February 28 process." *The South Atlantic Quarterly* Cilt 10, Sayı 2, s.309-332.
- Coşar, S. ve Özman. A. (2004). "Centre-right politics in Turkey after the November 2002 general election: neo-liberalism with a Muslim face." *Contemporary Politics*, Cilt 10, Sayı 1, s.57-74.
- Dagi, I. (2006). "The justice and development party: Identity, politics, and discourse of human rights in the search for security and legitimacy." *The emergence of a new Turkey: democracy and the AK Parti*, s. 88-106.
- Dagi, I. (1993). "Turkey in the 1990s: Foreign Policy, Human Rights and the Search for a New Identity." *Mediterranean Quarterly* Cilt 4, Sayı 4, s.60-77.
- Davutoğlu, A. (1997). "Medeniyetlerin ben-idraki." *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Sayı 3, s. 1-53.
- De Mesquita, B.B. et al. (2005) *The logic of political survival*. MIT press.
- De Mesquita, B.B. ve Smith, A. (2009). 'Political survival and endogenous institutional change'. *Comparative Political Studies*, Cilt 42, Sayı 2, s. 167-197.
- De Mesquita, B.B. ve Smith, A. (2011). *The Dictator's Handbook: why bad behaviour is almost always good politics*. Public Affairs, New York.
- Duke, K. (2002). 'Getting beyond the 'official line': Reflections on dilemmas of access, knowledge and power in researching policy networks'. 2002. *Journal of Social Policy*, Cilt 31, Sayı 1, s. 39-59.
- Ezikoğlu, Ç. (2021). *The Logic of Political Survival in Turkey: The Case of Akp*. Lexington Books, Maryland.
- George, Alexander L. ve Bennett, G. (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*. Mit Press.
- Gulalp, H. (2001). "Globalization and political Islam: The social bases of Turkey's Welfare Party." *International Journal of Middle East Studies* Cilt 33, Sayı 3, s.433-448.

- Gumuscu, S. (2010). "Class, status, and party: The changing face of political Islam in Turkey and Egypt." *Comparative Political Studies*, Cilt 43, Sayı 7, s.835-861.
- Heper, M. ve Toktaş, Ş. (2003). "Islam, modernity, and democracy in contemporary Turkey: The case of Recep Tayyip Erdoğan." *The Muslim World*, Cilt 93, Sayı 2, s.157-185.
- Hertz, R. ve Jonathan B. Imber, eds. (1995). *Studying elites using qualitative methods*. Vol. 175. Sage Publications.
- Howe, M. (1998). "TALKING TURKEY: The Islamist Agenda in Turkey; Democracy." *The Washington Report on Middle East Affairs* Cilt 17, Sayı 7, s.18.
- Gül, A. (2007). *Yeni yüzyılda Türk dış politikasının ufukları* [Horizons of Turkish foreign policy in the new century]. Ankara: Dışişleri Bakanlığı Yayınları.
- İçener, E. ve Çağlıyan-İçener, Z. (2011). The Justice and Development Party's identity and its role in the EU's decision to open accession negotiations with Turkey. *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt 11, Sayı 1, s. 19-34.
- İnsel, A. (1996). "RP ve Kemalizm", *Birikim*, Sayı 91.
- Keyman, F. 2010. 'Modernization, Globalization and Democratization in Turkey: The AKP Experience and its Limits', *Constellations* , Cilt 17, Sayı 2, s. 312-327.
- Kuru, A. (2006). 'Reinterpretation of Secularism in Turkey: The Case of the Justice and Development Party', *The Emergence of a New Turkey: Islam, Democracy, and the AK Parti* (ed: M.Hakan Yavuz), Utah University Press, s. 136-160.
- Lukes, Timothy J. 2001. 'Lionizing Machiavelli'. *American Political Science Review*, Cilt 95, Sayı 3, s. 561-575.
- Mardin, S. (2006). *Religion, society, and modernity in Turkey*. Syracuse University Press.
- Matravers. D. Pike, J. ve Warburton N. (2000). *Reading political philosophy: Machiavelli to Mill*. Psychology Press.
- Mikecz, R. (2012). 'Interviewing elites: Addressing methodological issues'. *Qualitative inquiry*, Cilt: 18, Sayı 6, s. 482-493.
- Morgenthau, Hans .J. 1985. *Politics Among Nations: the Struggle for Power and Peace*, N.Y., Knopf.
- Morris, Zoë S. (2009). 'The truth about interviewing elites'. *Politics*, Cilt 29, Sayı 3, s. 209-217.
- Neal, S. ve Eugene M. (2009). 'Researching up: interviews, emotionality and policy making elites'. *Journal of Social Policy*, Cilt 38, Sayı 4, s. 689-707.
- Narli, N. (1999). "The rise of the Islamist movement in Turkey." *Middle East*, Cilt 3, Sayı 3, s.39.
- Onis, Z. (1997). "The political economy of Islamic resurgence in Turkey: The rise of the Welfare Party in perspective." *Third World Quarterly*, Cilt 18, Sayı 4, s. 743-766.
- Özbudun, E. (2006). "From political Islam to conservative democracy: the case of the Justice and Development Party in Turkey." *South European Society & Politics*, Cilt 11, Sayı 3-4, s. 543-557.
- Rabasa, A. ve Larrabee, F.S. (2008). *The rise of political Islam in Turkey*, Vol. 726. Rand Corporation.
- Refah Partisi. (1995). Refah Partisi Seçim Beyannamesi, TBMM Kütüphanesi.
- Richards, D. (1996). "Elite interviewing: Approaches and pitfalls." *Politics*, Cilt 16, Sayı 3, s. 199-204.
- Roy, O. (1994). *The failure of political Islam*, Harvard University Press.
- Rubin, B. ve Çarkoğlu, A. (2006). *Religion and politics in Turkey*, Routledge, London.
- Saadet Partisi, (2002) 'Acil onarım ve atılım programı: Saadet Partisi seçim beyannamesi' (Saadet Party's 2002 Election Guide).
- Selim, Y. (2001). *Yol Ayrımı: Milli Görüş Hareketindeki Ayrışmanın Perde Arkası*, Hiler Yayınları, İstanbul.
- Somer, M. (2007). "Moderate Islam and secularist opposition in Turkey: Implications for the world, Muslims and secular democracy." *Third World Quarterly* Cilt 28, Sayı 7, s.1271-1289.
- Tansey, O. (2007). "Process tracing and elite interviewing: a case for non-probability sampling." *PS: Political Science and Politics* Cilt 40, Sayı 4, s. 765-772.

- Tepe, S. (2005). "Turkey's AKP: a model" Muslim-Democratic" party?." *Journal of Democracy* Cilt 16, Sayı 3 s. 69-82.
- Tezcür, G. M. (2010). "The moderation theory revisited: The case of Islamic political actors." *Party Politics*, Cilt 16, Sayı 1, s. 69-88
- Tombuş, H. E. (2013). "Reluctant democratization: The case of the Justice and Development Party in Turkey." *Constellations*, Cilt 20, Sayı 2, s. 312-327.
- Vielhaber, D. (2012). "The Milli Görüs of Germany." *Hudson Institute: The current Trends in Islamist İdeology*, Sayı 13.
- Yavuz, M. H. (1997). "Political Islam and the welfare (Refah) party in Turkey." *Comparative Politics*, s. 63-82.
- Yavuz, M. H. (2003). *Islamic political identity in Turkey*. Oxford University Press, Oxford.
- Yeşilada, B. A. (2002) "The virtue party." *Turkish Studies*, Cilt 3, Sayı 1, s.62-81.
- Yılmaz, M. E. (2012). "The rise of political Islam in Turkey: the Case of the Welfare Party." *Turkish Studies*, Cilt 13, Sayı 3, s. 363-378.
- Zürcher, J. E. (2003). *Turkey: A Modern History*, I.B.Tauris, New York.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Bu çalışmanın yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedirler (The authors of this article confirm that their work complies with the principles of research and publication ethics).
2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).
3. Bu çalışma, intihal tarama programı kullanılarak intihal taramasından geçirilmiştir (This article was screened for potential plagiarism using a plagiarism screening program).
4. Bu makale için etik kurul izni gerekmemektedir (Ethics committee permission is not required for this article).